

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ**A CONCEPT AND LEGAL PROVIDING OF DIGITAL TRANSFORMATION IN UKRAINE**

**Марченко В.Б., к.ю.н.,
професор кафедри підприємницького
та корпоративного права**

*Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана*

Стаття присвячена дослідженню правових аспектів процесу цифрової трансформації в Україні. Визначено поняття цифрової трансформації в Україні як державно-правового процесу. Окреслено види та коло документів, що становлять правове забезпечення цифрової трансформації в Україні. Робиться висновок про необхідність державно-приватного партнерства в даному процесі, а також щодо організації громадських обговорень відповідних законопроектів.

Поняття цифрової трансформації в Україні можна розглядати як процес впливу держави на суспільство загалом, його інституції, апарат самої держави, економіку і бізнес із метою впровадження цифрових інформаційно-комунікаційних технологій у відповідні суспільні відносини шляхом як суто державно-правової діяльності, так і державно-приватного партнерства. Варто зауважити, що в українському вимірі процес цифрової трансформації йде згори, від держави. Саме тому оптимальним режимом для здійснення цифрової трансформації в Україні було б державно-приватне партнерство. Предметом цифрової трансформації можна вважати широке коло суспільних відносин, де у принципі можливе застосування цифрових інформаційно-телекомунікаційних технологій. Як правове забезпечення цифрової трансформації постає об'ємний масив державно-правових документів, які за їхнім характером можна поділити на дві групи: директивні та нормативні. Нормативну групу представляють закони України («Про електронні довірчі послуги», «Про електронну комерцію», «Про телекомунікації» тощо), а також підзаконні акти. Група директивних документів складається з концепцій, планів і стратегій, ухвалених на урядовому та президентському рівнях. Особливе значення як правовий орієнтир для України становлять документи, що визначають європейський курс нашої держави. Сюди належать як нормативні документи на зразок Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, так і директивні кшталт Стратегії єдиного цифрового ринку для Європи. Перспективний аспект правового забезпечення цифрової трансформації становлять проекти нормативних актів і директивних документів у сфері цифрової трансформації – законів, концепцій, дорожніх карт тощо. Ураховуючи актуальний суспільний контекст, Комітету та Міністерству цифрової трансформації варто було б організувати громадські обговорення відповідних законопроектів.

Ключові слова: цифрова трансформація, цифрова економіка, електронні послуги, електронне урядування, електронна демократія, державно-приватне партнерство.

The article deals with the legal aspects of the digital transformation process in Ukraine. The concept of digital transformation in Ukraine as a state-legal process is defined. The types and range of documents constituting the legal support for digital transformation in Ukraine are outlined. The conclusion is drawn about the need for public-private partnership in this process, as well as for organizing public discussions on relevant bills.

The concept of digital transformation in Ukraine can be considered as a process of influence of the state on the society as a whole, its institutions, the apparatus of the state itself, economy and business with the purpose of introduction of digital information and communication technologies in relevant public relations through both purely state-legal activity and state-private partnership. It should be noted that the Ukrainian dimension of the digital transformation process is coming from above, from the state. That is why the optimum regime for digital transformation in Ukraine would obviously be a public-private partnership. The subject of digital transformation can be considered a wide range of public relations, where in principle the use of digital information and telecommunications technologies. Legal support for digital transformation is a voluminous array of legal documents that can be divided into two groups: policy and regulatory. The legal group is represented by the Laws of Ukraine ("On Electronic Trust Services", "On E-Commerce", "On Telecommunications", etc.), as well as by-laws. The policy group consists of concepts, plans and strategies adopted at the government and presidential levels. Of paramount importance for Ukraine are the documents defining the European course of our country. These include regulatory documents such as the Association Agreement with the EU and directive documents, such as the Digital Single Market Strategy for Europe. Perspective aspect of the legal support of digital transformation is the draft normative acts and directive documents in the field of digital transformation – laws, concepts, road maps, etc. Given the current public context, it would be appropriate for the Committee and the Ministry of Digital Transformation to organize public debates on the relevant draft laws

Key words: digital transformation, digital economy, e-services, e-governance, e-democracy, public-private partnership.

Упродовж декількох останніх років в Україні на державному рівні плануються заходи щодо інтенсивного впровадження цифрових технологій в усі сфери суспільного життя. Починаючи від Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [1], у державі ухвалено низку відповідних концепцій, планів, стратегій, законів та інших нормативно-правових актів.

На сучасному політико-правовому етапі процес упровадження цифрових технологій здійснюється в контексті так званої цифрової трансформації. Організаційно цей процес підкріплено створенням Комітету з питань цифрової трансформації у складі Верховної Ради України та Міністерства цифрової трансформації на урядовому рівні. Останнє було створене урядом через реорганізацію Державного агентства з питань електронного урядування шляхом перетворення [2].

Варто зазначити, що поняття цифрової трансформації сьогодні не має спеціального визначення ні в законодавчих, ні в будь-яких інших правових документах. Відповідно й масив правового забезпечення даного процесу

залишається досить невизначеним. Науково-правові дослідження та публікації на тему цифрової трансформації поки що залишаються нечисленними, мало зачіпають як поняття і зміст даного процесу, так і питання його правового забезпечення. Деякі автори, загалом правильно визначивши європейські орієнтири процесу цифрової трансформації в Україні, уважають, що її надалі впроваджують Державне агентство з питань електронного урядування, якого вже не існує [3]. Частина публікацій зводиться переважно до традиційного скепсису щодо ролі держави, її нездатності налагодити партнерство з бізнесом, унаслідок, зокрема, негативного ставлення до криптовалюти [4]. Інші публікації зачіпають питання цифрової трансформації у вузькому контексті окремих суспільних галузей, зокрема освіти, і не торкаються його суті і змісту як цілісного процесу державно-правового життя України [5]. Отже, необхідність і актуальність цілісного дослідження та відповідної публікації щодо поняття та правового забезпечення цифрової трансформації в Україні, на наш погляд, не викликає сумнівів.

Мета даної публікації полягає в тому, щоб на основі науково-правового дослідження, визначити поняття та правове забезпечення процесу цифрової трансформації в Україні.

Переходячи до викладу основного змісту, варто зауважити, що, незважаючи на відсутність будь-яких офіційних визначень поняття цифрової трансформації, ми досить точно можемо скласти уявлення про зміст цього поняття, проаналізувавши компетенцію та повноваження Міністерства цифрової трансформації (далі – МЦТ), що відображені в його Положенні [6].

Відповідно до п. 1 Положення, МЦТ є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики: у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій, електронного урядування й електронної демократії, розвитку інформаційного суспільства, інформатизації; у сфері розвитку цифрових навичок і цифрових прав громадян; у сферах відкритих даних, розвитку національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності, розвитку інфраструктури широкосмугового доступу до Інтернету та телекомунікацій, електронної комерції та бізнесу; у сфері надання електронних і адміністративних послуг; у сферах електронних довірчих послуг і електронної ідентифікації; у сфері розвитку IT-індустрії. Крім того, МЦТ забезпечує виконання функцій центрального засвідчувального органу, що, як відомо, раніше входило до компетенції Мініюсту.

Отже, у державно-правовому сенсі цифрову трансформацію можна розглядати як політику і процес впливу держави на суспільство загалом, його інституції, апарат самої держави, економіку і бізнес із метою впровадження цифрових інформаційно-комунікаційних технологій в їх життєдіяльність. На наш погляд, сьогодні навряд чи можна дати всеохоплююче визначення способів, методів і об'єктів такого впливу, інакше як за допомогою простого переліку, на зразок того, що здійснено в п. 1 вищезазначеного Положення.

В українському вимірі процес цифрової трансформації йде згори, від держави, що загалом характерне і об'єктивне переважно для посттоталітарних країн. Для країн західної традиції цей процес має радше зворотний напрямок, тобто знизу, насамперед від бізнесу. У цьому контексті цифрова трансформація (Digital transformation) визначається як трансформація бізнесу шляхом перегляду бізнес-стратегії або цифрової стратегії, моделей, операцій, продуктів, маркетингового підходу, цілей тощо, шляхом прийняття цифрових технологій [7]. Трансформація означає, що цифрові рішення за своєю суттю забезпечують нові види інновацій та творчість у певній області, а не просто вдосконалюють та підтримують традиційні методи. У вужчому сенсі «цифрова трансформація» може пов'язуватись із поняттям «безпаперовий офіс» та досягненням «цифрової зрілості бізнесу», яка впливає як на окремі підприємства, так і на цілі сегменти суспільства, як-от уряд, масові комунікації, мистецтво, медицина, наука. Отже, в українських реаліях оптимальним режимом для здійснення цифрової трансформації було б державно-приватне партнерство.

Переходячи до питання про правове забезпечення цифрової трансформації, варто зазначити, що аналіз усього масиву державно-правових документів даної сфери дає змогу здійснити декілька градацій. Зокрема, за характером змісту можна виділити дві великі групи: директивні та нормативні. Групу директивних документів складають концепції, плани і стратегії, ухвалені на урядовому та президентському рівнях. Нормативні документи представлені передусім законами на зразок Закону України «Про електронні довірчі послуги» тощо, а також численними підзаконними актами уряду і міністерств. Особливе значення як правовий орієнтир для України становлять документи, що визначають європейський курс нашої держави.

Сюди належать як нормативні документи на зразок Угоди про асоціацію [8], так і директивні, як-от Стратегія єдиного цифрового ринку для Європи [9]. На окрему увагу також заслуговують так звані перспективні документи, тобто проекти нормативних актів і директивних документів у сфері цифрової трансформації – законів, концепцій, дорожніх карт тощо.

Розглянемо директивні документи сфери цифрової трансформації, оскільки саме вони містять базові філософські, політичні, правові й організаційні положення, що стають основою для нормативних настанов і подальшої практичної реалізації. Одне із провідних місць тут належить Стратегії єдиного цифрового ринку для Європи (A Digital Single Market Strategy for Europe) [9] як одному з перших хронологічно та як визначальному спеціальному документу з погляду європейської цифрової стратегії України. Цей документ підготовлений Європейською комісією у 2015 р. і визначає три базові опори єдиного цифрового ринку Європи.

По-перше, передбачається покращення доступу споживачів та підприємств до товарів і послуг в Інтернеті по всій Європі, що потребує швидкого усунення ключових відмінностей між режимами онлайн і офлайн, щоби зруйнувати бар'єри для трансграничної онлайн-діяльності. По-друге, створення належних умов для розвитку цифрових мереж і послуг, для чого потрібна швидка, безпечна інфраструктура та контентові сервіси, підтримувані правильними регуляторними умовами для інновацій, інвестицій, чесної конкуренції на рівних умовах. По-третє, максимізація потенціалу зростання європейської цифрової економіки, для чого необхідне використання інфраструктури та технологій ІКТ, як-от хмарні обчислення та великі дані, досліджень та інновацій для підвищення конкурентоспроможності промисловості, а також поліпшення державних послуг, інклюзивності та навичок. Зауважимо, що значна частина положень Стратегії спрямовані на подолання міждержавних бар'єрів усередині Європейського Союзу (далі – ЄС), таких, зокрема, як геоблокування, відмінності в регулюванні радіочастотного ресурсу, поштових відправлень тощо.

У контексті європейської стратегії варто згадати про значення Угоди про асоціацію з ЄС [8] для цифрової трансформації в Україні. Так, зокрема, згідно з Додатком XVII-3 до Угоди, Україна бере на себе зобов'язання щодо впровадження низки європейських правил, що застосовуються до телекомунікаційних послуг. Важливим завданням Угоди є також розвиток електронної торгівлі (ст. ст. 139, 140), що передбачає комплексне рішення проблеми щодо розвитку її складових елементів, одним із невідмінних серед яких є електронна ідентифікація суб'єктів електронних транзакцій. У цій частині Угода передбачає, що сторони підтримують діалог із питань регулювання, зокрема щодо визнання сертифікатів електронних підписів, виданих населенню, та сприяння розвитку послуг трансграничної сертифікації (пп. а п. 1 ст. 140). Варто зазначити, що в Україні здійснено певні кроки в напрямі запровадження важливих елементів електронної ідентифікації, ухвалено відповідні нормативно-правові акти.

Серед вітчизняних директивних документів одним із перших була Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [1], яка серед інших реформ та програм розвитку держави визначала Програму електронного урядування. У частині дерегуляції та розвитку підприємництва передбачалося забезпечити надання послуг для громадян і бізнесу в електронному вигляді. Серед головних напрямів податкової реформи визначалось упровадження електронних сервісів для платників податків.

Наступним помітним директивним документом можна вважати Концепцію розвитку системи електронних послуг в Україні [10], яка ставила за мету визначення напрямів, механізму і строків формування ефективної системи

електронних послуг в Україні для задоволення інтересів фізичних та юридичних осіб через розвиток і підтримку доступних та прозорих, безпечних і некорупційних, найменш затратних, швидких та зручних електронних послуг. Досягнення мети Концепції забезпечувалось виконанням комплексних заходів за такими напрямками, як оптимізація порядків надання адміністративних послуг; визначення та планування стадій розвитку системи електронних послуг; формування єдиної інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, яка забезпечує надання електронних послуг; підвищення готовності фізичних та юридичних осіб до використання електронних послуг. Відмітною особливістю Концепції можна вважати перелік пріоритетних послуг, запровадження надання яких в електронній формі передбачається першочергово. Усього перелік налічував 45 таких послуг, серед яких, зокрема, державна реєстрація фізичної особи-підприємця, призначення житлової субсидії, видача посвідчення водія на право керування транспортними засобами й інші.

У вересні 2017 р. Кабінет Міністрів України (далі – КМУ) схвалив Концепцію розвитку електронного урядування в Україні [11], яка визначила Електронне урядування як форму організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян. В основу реалізації системи електронного урядування було покладено такі принципи: цифровий за замовчуванням; одноразове введення інформації; сумісність за замовчуванням; доступність і залучення громадян; відкритість та прозорість; довіра та безпека. Досягнення мети Концепції забезпечувалось виконанням комплексних заходів за такими напрямками, як: модернізація публічних послуг та розвиток взаємодії влади, громадян і бізнесу за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій; модернізація державного управління за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій; управління розвитком електронного урядування. Варто відзначити, що дана Концепція відрізняється від аналогічних попередніх документів вищим рівнем деталізації та комплексним характером. Для її впровадження був ухвалений План заходів із реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні [12], де визначались завдання для відповідних міністерств і відомств, терміни та форми контролю їх виконання.

У листопаді 2017 р. КМУ схвалив Концепцію розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації [13], відповідно до якої електронна демократія визначена як форма суспільних відносин, за якої громадяни й організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій у демократичних процесах. Реалізація Концепції передбачена у два етапи на період до 2020 р. Серед заходів електронної демократії передбачено, зокрема, удосконалення механізму подання та розгляду електронних петицій; формування основ впровадження електронного голосування, а також електронного виборчого процесу, електронних референдумів і електронних плебісцитів; запровадження мережевих сервісів у сфері електронної демократії; забезпечення розвитку відкритих даних тощо. План заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронної демократії в Україні включає завдання щодо нормативно-правового та ресурсного забезпечення розвитку електронної демократії в Україні, що покладаються на державні інституції із залученням низки громадських організацій.

У січні 2018 р. КМУ ухвалено Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр.

та затверджено план заходів щодо її реалізації [14]. Відповідно до Концепції, розвиток цифрової економіки України полягає у створенні ринкових стимулів, мотивацій, попиту та формуванні потреб щодо використання цифрових технологій, продуктів та послуг серед українських секторів промисловості, сфер життєдіяльності, бізнесу та суспільства для їхньої ефективності, конкурентоспроможності та національного розвитку, зростання обсягів виробництва високотехнологічної продукції та благополуччя населення. Головною метою Концепції визначається реалізація прискореного сценарію цифрового розвитку як найбільш релевантного для України з погляду викликів, потреб і можливостей. Прискорений сценарій цифрового розвитку, серед іншого, передбачає створення попиту та формування потреб серед громадян у цифровізації, насамперед через запровадження державою масштабних проєктів цифрових трансформацій, зокрема на базі сучасних моделей державно-приватного партнерства; розвиток і поглиблення цифрових компетенцій громадян для забезпечення їхньої готовності до використання цифрових можливостей, а також подолання супутніх ризиків. Серед напрямів цифрового розвитку визначаються такі, як подолання цифрового розриву шляхом розвитку цифрових інфраструктур; розвиток цифрових компетенцій; запровадження концепції цифрових робочих місць; цифровізація реального сектора економіки; визначення першочергових проєктів цифрових трансформацій національного масштабу в таких сферах, як громадська безпека, освіта, охорона здоров'я, туризм, електронна демократія, екологія й охорона навколишнього природного середовища, життєдіяльність міст, безготівкові розрахунки, гармонізація з європейськими та світовими науковими ініціативами, державне управління.

Важливим аспектом правового забезпечення цифрової трансформації є нормотворчість, тобто проєкти законів, що мають втілювати в життя положення директивних документів. 28 серпня 2019 р. перший віце-прем'єр-міністр України – міністр економічного розвитку і торгівлі України Степан Кубів повідомив про практичне завершення роботи над проєктом закону про цифрову економіку, який стане важливим системним документом для цифрового розвитку України і додасть 5–7% до ВВП України щорічно [15]. Однак варто значити, що текст проєкту дотепер відсутній у відкритому доступі.

Більш доступною є законотворча діяльність у комітетах Верховної Ради України, зокрема Комітету з питань цифрової трансформації [16]. Як свідчить офіційна інформація, сьогодні Комітет визначено головним із підготовки 8 законопроєктів. Серед них, зокрема, проєкти законів про публічні електронні реєстри, про електронні комунікації, про радіочастотний ресурс України, про розвиток інфраструктури для цифрової трансформації економіки і суспільства. Варто зазначити, що в Комітеті, як і в Міністерстві цифрової трансформації, відсутня інформація щодо організації громадських обговорень відповідних законопроєктів.

Які нормативно-правові документи рівня закону становлять чинну сьогодні нормативну базу процесу цифрової трансформації, як це вважають у Міністерстві цифрової трансформації, – про це можна скласти уявлення з інформації на вебсайті МТЦ, у його розділі «Законодавство» [17]. Це, зокрема, закони України «Про інформацію», «Про телекомунікації», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про адміністративні послуги», «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус», «Про електронні довірчі послуги», «Про доступ до публічної інформації», «Про Концепцію Національної програми інформатизації», «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр.». Очевидно, що

перелік недостатньо повний, сюди можна також додати закони «Про електронну комерцію», «Про захист персональних даних» і ще чимало дотичних до даної сфери. Отже, цілком очевидним є те, що чинне нормативне поле процесу цифрової трансформації є досить широким, і складність його розвитку є високою.

У підсумку зазначимо, що на рівні поняття цифрову трансформацію в Україні можна розглядати як процес впливу держави на суспільство загалом, його інституції, апарат самої держави, економіку і бізнес із метою впровадження цифрових інформаційно-комунікаційних технологій у відповідні суспільні відносини шляхом як суто державно-правової діяльності, так і державно-приватного партнерства. Предметом цифрової трансформації можна вважати широке коло суспільних відносин, де у принципі можливе застосування цифрових інформаційно-телекомунікаційних технологій. Як правове забезпечення цифрової трансформації постає об'ємний масив державно-правових докумен-

тів, які за їхнім характером можна поділити на дві групи: директивні та нормативні. Нормативну групу представляють закони України («Про електронні довірчі послуги», «Про електронну комерцію», «Про телекомунікації» тощо), а також підзаконні акти. Групу директивних документів складають концепції, плани і стратегії, ухвалені на урядовому та президентському рівнях. Особливе значення правового орієнтиру для України становлять документи, що визначають європейський курс нашої держави. Сюди належать як нормативні документи на зразок Угоди про асоціацію з ЄС, так і директивні, як-от Стратегія єдиного цифрового ринку для Європи. Перспективний аспект правового забезпечення цифрової трансформації становлять проекти нормативних актів і директивних документів у сфері цифрової трансформації – законів, концепцій, дорожніх карт тощо. Ураховуючи актуальний суспільний контекст, Комітету та Міністерству цифрової трансформації варто було б організувати громадські обговорення відповідних законопроектів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
2. Деякі питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади: постанова КМУ від 2 вересня 2019 р. № 829. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/829-2019-%D0%BF>.
3. Духовна О. Україна «в цифрі»: напрямки реформування. *Юридична газета online*. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/informatsiynne-pravo-telekomunikaciyi/ukrayina-v-cifri-napryamki-reformuvannya.html>.
4. Довбенко А. Доповнена державна реальність: критичний погляд на перехід до цифрової економіки. *Юридична газета online*. URL: <http://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/dopovnena-derzhavna-realnist-kritichniy-poglyad-na-perehid-do-cifrovoyi-ekonomiki.html>.
5. Бабаєв В., Стадник Г., Момот Т. Цифрова трансформація у сфері вищої освіти в умовах глобалізації. *Комуніальне господарство мисл.* 2019. Т. 2. № 148. URL: <https://khg.kname.edu.ua/index.php/khg/issue/view/115>.
6. Питання Міністерства цифрової трансформації: постанова КМУ від 18 вересня 2019 р. № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-p>.
7. Цифрова трансформація (Digital transformation). *Вікіпедія*. URL: https://uk.m.wikipedia.org/wiki/Цифрова_трансформація.
8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
9. A Digital Single Market Strategy for Europe: Communication from the Comission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex-%3A52015DC0192>.
10. Про схвалення Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні: розпорядження КМУ від 16 листопада 2016 р. № 918-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-2016-p>.
11. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: розпорядження КМУ від 20 вересня 2017 р. № 649-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-p>.
12. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні: розпорядження КМУ від 22 серпня 2018 р. № 617-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/617-2018-p>.
13. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації: розпорядження КМУ від 8 листопада 2017 р. № 797-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/797-2017-p>.
14. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр. та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження КМУ від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p>.
15. Кубів С.: Ми практично завершили роботу над проектом закону про цифрову економіку. *Урядовий портал*. 28 серпня 2019 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/stepan-kubiv-mi-praktichno-zavershili-robotu-nad-proektom-zakonu-pro-cifrovu-ekonomiku/>
16. Законотворча діяльність в комітетах Верховної Ради України. Комітет з питань цифрової трансформації. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc6_current?id=&pid069=248.
17. Міністерство та Комітет цифрової трансформації. *Законодавство*. URL: <https://thedigital.gov.ua/regulations#group-active>.